

Beograd, 11.10.2021.

Prilog uz Obavestenje za prvu godinu za Predmet Uvod u pravo (I godina Pravnog fakulteta u Beogradu), Doc. Dr Snezana Radovanovic

Naslov za rubriku Obavestenje za prvu godinu:

Uputstvo za pripremanje gradiva za kolokvijume i ispit iz Uvoda u pravo

Ovo Uputstvo je pomoc i obavezni nivo za pripremu Kolokvijuma i ispita (uz udzbenik iz Uvoda u pravo autora Radomira Zekavice i Miroslava Zivkovic, Kriminalisticko – policijska akademija, Beograd, 2013. ili Uvod u pravo autora Radomira Lukica, a dopustena je upotreba bilo kog udzbenika koji studenti poseduju ili su vec nabavili.

Kolokvijumi ce se odrzati u kabinetu 58 u terminu za konsultativnu nastavu prema Rasporedu za zimski semestar (Utorak, 17h -19h), oba Kolokvijuma po dva termina, prema slobodnom izboru studenata:

Kolokvijum I - 16.11.2021. i 23.11.2021;

Kolokvijum II - 21.12.2021. i 28.12.2021.

Ocene sa kolokvijuma bice javno objavljene na sajtu Fakulteta, u istoj rubrici (Studentski portal, Oglasna tabla, Obavestenje za prvu godinu i u rubrici Rezultati.

E-mail adresa nastavnika za predmet Uvod u pravo Doc. dr Snezane Radovanovic je:

snezana.ra26@gmail.com

Oni studenti koji urade oba kolokvijuma i dobiju prelaznu ocenu, na usmenom ispitu ce biti obavezni da odgovore na jedno ispitno pitanje (iz celog ispitnog gradiva).

Oni studenti koji urade samo jedan kolokvijum i dobiju prelaznu ocenu, na usmenom ispitu ce biti obavezni da odgovore na dva ispitna pitanja (iz celog ispitnog gradiva).

Oni studenti koji ne urade niti jedan kolokvijum, na usmenom ispitu ce biti obavezni da odgovore na tri ispitna pitanja (iz celog ispitnog gradiva).

Doc. dr Snezana Radovanovic

U P U T S T V O

Za pripremanje kolokvijuma I i ispita iz Uvoda u pravo

Gradivo za Kolokvijum I iz Uvoda u pravo

Nastanak, razvoj i metodi Uvoda u pravo

- Uvod u pravo je, za razliku od konkretno-pravnih (pozitivnopravnih) nauka, apstraktna i teorijska pravna nauka

- Uvod u pravo iz tih konkretnih nauka apstrahuje one karakteristike koje su zajednicke, koje se javljaju u svakoj drzavi i pravu (npr. karakteristika da je to organizacija za fizicku prinudu i sl.)
- Opsta nauka o drzavi i pravu naziva se teorija drzave i prava.
- Uvod u pravo kao pravna nauka tj. disciplina obuhvata samo najosnovnije element drzave i prava.
- Predmet Uvoda u pravo cine drzava i pravo kao objektivno date pojave u svetu (proucava kvalitete i veze koji cine drzavu i pravo i koje, dakle, postoje u svim drzavama i pravima).
- Kako Uvod u pravo sadrzi osnovne elemente drzave prava, izucava najopstije pojmove i veze drzave prava
- Mnogi teoreticari se opredeljuju za shvatanje da se samo moderna drzava moze smatrati drzavom i vezuju je za nastanak apsolutne monarhije. Medjutim, obzirom da je Uvod u pravo apstraktna nauka, mora se konstatovati da se monarhijski oblik vladavine pojavljuje samo kod jedne grupe drzava tako da kvaliteti tj. karakteristike apsolutne monarhije ne bi mogli predstavljati bitne kvalitete drzave tj. njenu sustinu. Zato ima smisla izucavati teoriju anticke drzave I prava, teoriju srednjevekovne drzave I prava, teoriju moderne drzave I prava, teoriju komunisticke drzave I njenog prava, teoriju drzave I prava anglosaksonskog sistema.
- Drzava i pravo su tesno povezane drustvene pojave: drzava kao drustvena i politicka pojava ima pravni aspekt, jer je drzava organizacija cije su sve radnje regulisane pravom, kao sto i pravo kao bitno pravna i normativna pojava ima i drzavni, politicki i drzavno-organizacioni aspekt. Zato se proucavaju zajedno, mada ima i sistema u kojima se proucava odvojeno (na zapadu).

Metod Uvoda u pravo

- Uvod u pravo je interdisciplinarna pravna nauka i sluzi se razlicitim metodama.
- Metodi u nauci jesu sredstva i postupci pomocu kojih nauka dolazi do saznanja svog predmeta.
- Svaka nauka ima svoje metode ali postoje i opsti metodi – zajednicki za sve nauke. Takav je dijalekticki metod koji posmatra pojave u procesu tj. U vezi sa drugim pojavama, kao jedinstvo suprotnosti (protivrecnosti).
- Od posebnih metoda za pravo su najznacajniiji pravni (dogmatski, normativni) metod, kao socioloski metod.
- Pravni metod za osnov ima normu tj. pravilo ponasanja. On posmatra norme u jednom pravnom poretkusistemski, kao jednu neprotivrecnu celinu, gde nize norme moraju biti u skladu sa visim normama do najviseg i najopstijeg pravnog akta.
- Socioloski metod – proucava drustvene uzroke koji su doveli do stvaranja norme sa konkretnom, odredjenom sadrzinom. Ona nam daje odgovor zasto je jedna drzava ovakva a druga onakva (npr. kapitalisticka ili socijalisticka).
- Pored ovih metoda Uvodu u pravo kao interdisciplinarnoj nauci mogu poslužiti i sledeci metodi: *metod tumacenja prava* koji se bavi utvrdjivanjem znacjenja pravnih normi tj. njihove sadrzine kao konkretnih normi; *uporedni metod* -komparativno izucavanje pravnih ustanova i drustvenih oblika (u okviru

- socioloskog metoda).
- Drzava i pravo jesu tesno povezane drustvene pojave. Trebalo bi istaci da postoji nuznost zivota u drustvu (radi opstanka), koja ujedinjuje ljude u drustvo. I sam pojam drzave i prava, iako je prvo uocljivo njihovo formalno obelezje (monopol fizicke prinude), ne moze se naucno objasniti bez proucavanja uzroka njihovog nastanka. Dakle, objasnjenje lezi u drustvenim uzrocima. Zato, naucni pojam drzave i prava moguc je samo ako se oni objasne iz drustva (kauzalitet, uzrocne veze), iz uzajamnog odnosa drustvenih cinilaca. Ljudsko drustvo cini mnostvo interesa njenih cinilaca (drustvenih organizacija, drustvenih slojeva itd.) I zato je neophodno ocuvanje njegovog jedinstva, sto je zadatak drzave. Drzava je tvorevina drustva, tvorevina koja je izrazena u jednom novom obliku, u obliku organizacije za prinudu.
 - Drzava svoju volju namece drustvu, a ta volja izrazena je u propisima koji se zovu pravo a te propise drzava primenjuje putem prinude. Pravom se regulise samo deo ukupne drustvene stvarnosti, a koja time postaje pravna stvarnost.
 - Drzava pravo imaju svoju funkciju tj. ulogu u drustvu, a ona ih ostvaruje svojim konkretnim radnjama tj. dejstvima, koja su regulisana pravom. Neka od tih dejstava su u interesu celog drustva (zdravstvo, skolstvo i sl.) ali je i za njihovo ostvarenje ponekad potrebno upotrebiti prinudu jer nije za ocekivati da ce svi pripadnici drustvene zajednice postovati volju drzave, cak i kada obavlja delatnost u interesu svih.
 - U svakom drustvu postoje brojne drustvene grupe, drustveni slojevi i drustvene organizacije koje cine drustvenu strukturu. *Drustvene grupe* nastaju vise ili manje spontano, na osnovu dejstva odredjenih drustvenih cinilaca, pre svega ekonomskih, a *drustvene organizacije* su svesno stvorene zajednice. Za modernu drzavu drustvene organizacije su mnogo vaznije nego za primitivnu drzavu. Te drustvene organizacije se uglavnom dele na politicke i nepoliticke organizacije. Politicke organizacije se osnivaju sa ciljem obavljanja politicke delatnosti. Najvaznije politicke organizacije su politicke partije. U modernoj drzavi poseban znacaj imaju sindikalne organizacije, poslodavacke organizacije, kao organizacije odredjenih drustvenih *slojeva* (realne drustvene sile), sa velikim uticajem na drzavu. Od nepoliticke organizacije najveći znacaj ima crkva. Svaka ozbiljna drzava ne pociva samo na drzavnim organima vec mora uzimati u obzir delatnosti drustvenih organizacija, politicke i nepoliticke.

Pojam, nastanak, razvoj i obelezja drzave

- Moderna drzava nastala je u XVI veku kod romanskih i germanskih naroda Evrope.
- Krajem XV veka i u XVI veku dolazi do zamene staleske monarhije (kao nestabile i u kojoj su vladaoci, knezevi bili i vlasnici) apsolutnom monarhijom, u kojoj je vlast bila stalna i institucionalizovana i u kojoj se jasno razlikuje javna i privatna sfera.
- Pojam drzave se razlicito odredjuje – neki pisci kao npr. Kelzen, drzavu izjednacavaju sa pravnim poretkom, jer je pravni poredak sustina drzave. Neki, pak, isticu organizaciono znacenje drzave kao organizacije kao organizacije koja

- predstavlja ukupnost organizacionih, institucionalizovanih elemenata, koje ulaze u njen sastav. Postoje i funkcionalne definicije drzave, kada se drzava odredjuje prema funkciji (ulozi) koju obavlja u drustvu.
- Drzava je organizacija koja vrsi vlast. Sadrzina te vlasti je izdavanje zapovesti o ponasanju odnosno normi, I njihovo primenjivanje putem monopola za fizicku prinudu. A te norme nisu nista drugo do pravne norme, pa se moze reci da je vrsenje drzavne vlasti stvaranje i primena prava.
 - Funkciju drzave bi trebalo razlikovati od delatnosti drzave. Delatnost drzave je konkretna radnja koja služi ostvarenju odredjenih zadataka, to je *sredstvo* za ostvarenje drzavne funkcije.
 - Funkciju drzave bi trebalo razlikovati od delatnosti drzave. Delatnost drzave je konkretna radnja koja služi ostvarenju odredjenih zadataka, to je *sredstvo* za ostvarenje drzavne funkcije. Drzava ima odredjena dejstva koja su u interesu celog drusva (obrazovanje, zdravstvo), ali drugu grupu dejstava cine ona koja podrazumevaju u krajnjoj instanci, ako se na drugi nacin ne mogu navesti clanovi drustva da primenjuju odredjena pravila ponasanja , upotrebu monopola fizicke prinude.
 - Za neke je funkcija drzave promenljiva, pa je ne bi trebalo unositi u definiciju drzave. Oni smatraju da je za razjasnjavanje osnovne funkcije drzave dovoljno reci da je funkcija drzave: odrzavanje mira I reda, postojeceg poretka, regulisanje I usmeravanje drustvenog zivota, I vrsenje neophodnih intervencija kako bi se postigle konkretni ciljevi.
 - *Suverenost drzavne vlasti*, sto znaci da je ona nezavisna, samostalna i neogranicena. Neogranicenost znaci da drzava moze izdavati kakve hoce zapovesti. Medjutim, to ne znaci da moze izdavati zapovesti koje se ne mogu sprovesti u delo, usled dejstva prirodnih sila, ali i usled drusstvene nemogucnosti.
 - *Teritorija* – to je onaj prostor u kome jedna drzava vrsi svoju vlast (ukljucujuci vazdusni i bezvazdusni prostor iznad njene površine, koja cini teritoriju drzave., sireci se, u nacelu, do beskonacnosti. S tim u vezi treba narocito istaci da je drzava teritorijalno-politicka vlast u ljudskom drustvu.
 - Stanovnistvo cine (u sirem smislu) svi ljudi koji zive na teritoriji jedne drzave, a u uzem smislu podrazumevaju se pod stanovnistvom drzavljan, koji jedini imaju politicka prava u drzavi. Drzavljanstvo je licna veza ljudi sa drzavom, i kao takva, nezavisna od teritorijalnosti. Jedno lice ne gubi svojstvo drzavljanina jedne drzave samim tim sto predje s njene teritorije na teritoriju druge drzave. Da bi jedno lice bilo drzavljanin jedne zemlje trebalo bi da ima neka licna svojstva , osobine, koje su propisane od strane drzave (uglavnom rodjenje doticnog lica ili na teritoriji doticne drzave ili od roditelja drzavljana te drzave, a posled rodjenja drzavljanstvo se moze steci prirodjenjem kada mora da dokaze da je dovoljno licno vezano za drzavu npr. da dobro poznaje jezik, kulturu, istoriju te zemlje I sl.).
 - *Moc* – je sustinsko obelezje drzavne (Tomas Hobs) vlasti, i predstavlja moc zapovedanja i s tim u vezi je drzavna volja. Sustina moci je u nametanju volje , koje se moze uciniti uprkos protivljenju (Veber), a pomocu monopola za fizicku prinudu.. Pored politicke moci, postoji i ekonomska moc, duhovna (ideoloska) moc.. Politicka moc je jedinstvo fizicke sile i ideoloske moci. Nijedna vlast ne

može, ne samo uspešno, već uopšte, da vlada ako svaka njena mera mora da se sprovodi prinudom. Država kao institucija traži legitimizaciju. U početnim fazama razvoja civilizacije religija je (svojim autoritetom među stanovništvom) bila glavni izvor legitimizacije država. Ako se institucija shvata kao drštvena struktura u kojoj u kojoj postoji normativno regulisana, depersonalizovana vlast, to znači da državna vlast pripada društvenoj strukturi bez obzira na trenutne pojedince koji ulaze u njen sastav. Država je i organizacija i to pravna organizacija, u kojoj državni organi zastupaju državu kao nevidljivog subjekta prava (koji ima svoju volju).

Državni oblici

- Anticka misao: Jo je Platon opisivao državu kakva bi trebalo da bude (*vladavina kraljeva – filozofa kao sredinu između monarhije i demokratije*). Aristotel je opisivao državu kakva jeste pa je državne odlike delio na *ispravne* (preovladuje interes cele zajednice) i *izopacene* (u interesu onih koji vladaju). Takvi oblici su tiranija, oligarhija i demokratija (vladavina većine u interesu manjine smatra se utopijom). Slično, i Monteskie pravi razliku između *umerenih i samovoljnih* državnih oblika. U prve spadaju monarhija i republika a u druge despotija
- Posto je država dinamički fenomen (podložna promenama) nijedna klasifikacija ne može biti konačna. Imajući to u vidu, države možemo podeliti u četiri osnovne grupe: 1. Politički režimi (kriterijum da li vlast potiče od građana ili samovolje) pa se razlikuju demokratija i autoritarizam; 2. Oblik vladavine (kriterijum su npr. karakteristike poglavara) pa razlikujemo monarhiju i republiku; 3. Sistem državne vlasti (kriterijum je odnos između zakonodavne, izvršne (upravne) i sudske vlasti pa se razlikuje parlamentarni, predsednički i skupštinski sistem); 4. Državno-političko uređenje (kriterijum je odnos između centralne i necentralne vlasti) pa razlikujemo unitarnu državu, federalnu državu i konfederaciju.

I grupa – politički režimi - Demokratija

Njeni koreni su u Grčkoj i u Evropi uspostavljenoj građanskim revolucijama u XVII i XVIII veku kao jedini politički režim sa dovoljno masovnom društvenom podrškom. Zato je ona *osnovni* način političkog organizovanja savremenog društva. I sam naziv (demos – narod i kratos – vladati) na to ukazuje. Danas je to, pre svega, mogućnost da građani, po unapred utvrdjenim pravilima, biraju svoje predstavnike u političkoj vlasti (pod pretpostavkom da će izabrani predstavnici vladati u interesu naroda. Dakle, nije reč o neposrednoj vladavini naroda kao u antickoj Grčkoj). Unapred utvrdjena pravila izbora pretpostavljaju konstitucionalizam (ustavnost) i vladavinu zakona (vladavina prava). Vladavina u demokratiji mora biti dostupna javnosti i javnom sudu. To je režim koji jedini može da zaštiti ljudske slobode i prava. Zamerka antickoj demokratiji je što su ucesce u političkom životu imali samo slobodni građani (a ne i robovi, stranci i žene).

Novovremenska demokratija nastala je promenom feudalnog društva. Džon Lok, utemrljivac liberalizma, isticao je da je izvor harmoničnog stanja prenos na državu svojih prirodnih prava od strane pojedinaca, dok država ima obavezu da ih štiti.

Ruso je produbio ovu teoriju, dodajući teoriju društvenog ugovora (udruživanje države i građana).

Uspesno funkcionisanje demokratije pretpostavlja aktivnog gradjanina, ali ne u antickom smislu, (neposredno ucesce u politickoj vlasti) vec da gradjani biraju svoje predstavnike imajući svest o sopstvenom interesu, koji ce izabrani predstavnici zastupati.

Najvaznije demokratije su : 1. *Stvarna demokratija* – koja je vise ideal i predstavlja vladavinu celokupnog naroda (misleci, pre svega, na interes i volju celog naroda). Ona u savremenim uslovima nije moguca. Zato u stvarnosti egzistiraju razliciti oblici *Formalne demokratije* – u formalnim demokratijama su procedure razvijene ali stvarna volja naroda moze biti zanemarena, i moze biti demokratija na papiru a narod postaje predmet manipulacije i vladavina manjine; 2. *Neposredna i predstavnicka demokratija* – kao sto je vec receno, *Neposredna demokratija* u savremenim uslovima nije moguca, ali su moguci pojedini oblici neposrednog odlucivanja (referendum, plebiscit, narodna inicijativa i narodna sankcija: Referendum i plebiscit – gradjani se neposredno izjasnjavaju o odredjenom normativnom aktu ili odluci odnosno (plebiscit) o poverenju nekom lideru ili nekom drugom pitanju od javnog znacaja. Narodna inicijativa – gradjani pokrecu postupak pred parlamentom za donosenje zakona ili promenu ustava. Narodna sankcija (veto) – narodnom sankcijom se zakon, prethodno usvojen, potvrđuje a vetom se on osporava. Za razliku od *Neposredne demokratije* *Predstavnicka demokratija* je nuznost zbog brojnosti stanovništva u savremenim uslovima tako da narod ucestvuje u vlasti preko svojih izabranih predstavnika. Zato je osnovna institucija predstavnicke demokratije – *slobodni izbori*. Zastupljena su tri izborna sistema: vecinski, srazmerni I mesoviti. U vecinskom pobjedjuje onaj kandidat ili stranka koja je dobila najveći broj glasova. U srazmernom (proporcionalnom) izbornom sistemu glasa se za izborne liste, svaka lista dobija broj mandata koji je srazmeran broju osvojenih glasova na izborima. Mana vecinskog je sto ne daje sansu malim strankama, a proporcionalnog sto brojnr koalicije vode u politicku nestabilnost. Ovi nedostaci prevazilaze se mesovitim izbornim sistemom (npr. U Nemackoj poslanici se raspodeljuju po vecinskom a drgi predstavnici prema proporcionalnom -na republickom (saveznom) nivou vecinski, na lokalnom proporcionalni.

Autoritarizam

Neogranicena vladavina pojedinca ali i grupe (npr. vojna hunta). Naziv potice od reci autoritet – koja oznacava prihvacenost od onih koji ga slede. U politickim rezimima ovakav odnos ima negativne konotacije jer pretpostavlja *prinudu* a odsustvo demokratskog ucesca gradjana u vlasti i zato je bez legitimiteta. Osnovni oblik autoritarizma *diktatura a termin totalitarizam ili totalitarna diktatura* podrazumeva, prema maerickoj teoriji, sledece karakteristike: jedna ideologija (koja se odnosi na sve aspekte covekovog zivota,;jedna masovna partijakoju vodi diktator, sistem teroristicke policije koja sve kontrolise, partijski monopol u stampi na radiju I filmu,., monopol nad oruzanom silom (bez demokratske, civilne, kontole), upravljanje ekonomijom kroz birokratske tvorevine.

II grupa – oblici vladavine – Monarhija

Ranije se monarhija odredjivala (Monteskje) kao ogranicena I na zakonu utemeljena vlast. Danas se ona odredjuje ne prema zakonu jer je to opsta pretpostavka za svaki oblik

vladavine, ve c na odnosu I poziciji vrhovnog poglavara I vrhovnog drzavnog organa. Drzavni poglavar vrshi suverenu vlast (olicava I predstavlja drzavu) a najvisi drzavni organ je zakonodavno telo (parlament). Za monarha vazi da je to poglavar sa izuzetnim privilegijama koje ga stavljaju iznad obicnog gradjanina (Lukic). Razvoj je u novije doba isao od staleske preko apsolutne monarhije (neogranicena). Novi oblici su *ustavna I parlamentarna monarhija*. (u ustavnoj monarhiji, monarhova vlast ogranicena je ustavom a razvijana je donosenjem ustavnih dokumenata u Engleskoj u XVII veku (npr, Habeas corpus act itd). U parlamentarnim monarhijama tipa Engleska, Svedska, Spanija , Norveska, monarh ne vrshi efektivno izvrsnu vlast, vec to cini demokratski izabrana vlada (negde monarh ima bravo veta na neke zakone, negde to bravo nema). Monarhiju svakako karakterise dolazak na vlast ne izborima vec nasledjivanjem, monarh stoga vlada doivotno, pravno je neodgovorana licnost (nema njegove smene), ne mogu mu se izreci sankcije bez obzira na delikt, uglavnom ima reprezentivnu funkciju.

Republika

Republika

Poglavar, za razliku od monarha, nema nikakve licne privilegije I nije suveren drzavni organ. Naime, suver u vlasti jeste

narod (Monteskje), odnosno u savremenoj teoriji nosilac suverenosti jesu gradjani.

Predsednik republike: - izborni

organ vlasti, - funkcija predsednika je vremenski ogranicena, moze da predlaze zakone, moze imati I suspenzivni veto.

Republika prizna najvece mogucnosti za ostvarenje ideje jednakosti ljudi. Opasnost predsednicke republike (gde su

povecana ovlascenja Predsednika, kao u SAD, narocito kroz mogucnost donosenja zakona, u odnosu na

parlamentarne republike), jeste mogucnost pretvaranja u diktatorski rezim (narocito u Latinskoj Americi, Africi,

Aziji).

III grupa – Oblici sistema vlasti

Parlamentarni sistem

Karakteristican je odnos zakonodavne i izvrsne vlasti – mogucnost izglasavanja nepoverenja vladi u parlamentu. Najvaznije ovlascenje sefa drzave (najvisi organ izvrsne vlasti) jeste mogucnost predlaganja mandatara za sastav vlade. Vlada, pak, preko sefa drzave moze raspustiti parlament. Ipak, ima i brojnih izuzetaka od ovih karakteristika, npr. negde predsednika biraju neposredno gradjani. Zbog visestranacija, visestranacki parlamentarizam pokazuje politicku nestabilnost.

Predsednicki sistem

Karakterise ga odnos ravnopravnosti i koordinacije (check and balances) izmedju zakonodavne i izvrsne vlasti (npr. u SAD – predsednik moze da donosi zakone a Vrhovni sud da tumaci ustav i zakone u svojim presudama. Slicno i u Francuskoj. Nema vladu (u SAD administracija i drzavni sekretari). Predsednika biraju neposredno gradjani (nema raspustanja vlade niti raspustanja parlamenta. Predsednik moze uloziti veto na usvajanje nekog zakona a Kongres moze pokrenuti postupak krivicne odgovornosti predsednika (impeachment).

Predsednicki sistem

Karakterise ga odnos ravnopravnosti i koordinacije (check and balances) između zakonodavne i izvršne vlasti (npr. u SAD – predsjednik može da donosi zakone a Vrhovni sud da tumači ustav i zakone u svojim presudama. Slično i u Francuskoj. Nema vladu (u SAD administracija i državni sekretari). Predsjednika biraju neposredno građani (nema raspustanja vlade niti raspustanja parlamenta. Predsjednik može uložiti veto na usvajanje nekog zakona a Kongres može pokrenuti postupak krivične odgovornosti predsjednika (impeachment).

Skupstinski sistem

Oznacava jedinstvo vlasti (u rukama demokratskog predstavničkog tela – skupštine. Prvi takav sistem je Konventski sistem u Francuskoj. Neki smatraju da je takav politički sistem u Švajcarskoj, a drugi ga nazivaju direktorijalnim, zato što nema mogućnosti izglasavanja nepoverenja vladi (direktorijumu), ona je politički neodgovorna kao i predsjednik, u odnosu prema zakonodavnoj vlasti. U skupstinskom sistemu je izvršna vlast potpuno podređena zakonodavnoj, koja daje obavezujuća uputstva i smernice za postupanje izvršne vlasti, koja, pak, ne može postaviti pitanje sopstvenog poverenja u skupštini. Takođe, nema mogućnosti raspustanja parlamenta. Predsedničku funkciju često obavlja kolegijalni organ (prezidijum – SSSR, ili Predsedništvo (posle smrti Josipa Broza). Nedostatak ovog sistema je odsustvo kontrole skupštine i opasnost od njene samovolje. Jedina kontrola jesu izbori građana ali to nije dovoljno za postojanje odgovornosti vlasti. Takođe, autoritativna vladavina moguća je ne samo u rukama pojedinca već i grupe.

IV grupa – oblici državno-političkog uređenja

Unitarna država

Karakterise je visok stepen uticaja centralnih na necentralne oblike vlasti, dakle, postojanje jednog centra odlučivanja. Demokratskim rezimima je, međutim, svojstvena decentralizovana unitarna država (necentralnim organima se *poverava* vršenje državne vlasti). Međutim, za razliku od centralizovane unitarne države (gde su necentralni organi potpuno podređeni centralnim organima vlasti, koji ih postavljaju i smenjuju, poništavaju njihove akte i sl., u necentralnim unitarnim državama stepen samostalnosti necentralnih organa utvrđuje se zakonom a centralna vlast ima pravo kontrole (nadzora) necentralnih organa, ali, u pitanju je kontrola zakonitosti akata necentralnih organa ali ne i njihova celishodnost.. Najpoznatiji vid decentralizacije jeste po *teritorijalnom kriterijumu*, kao što je *lokalna samouprava*, a koja omogućava građanima da učestvuju u procesu odlučivanja i upravljanja lokalnom zajednicom i to na lokalnim izborima (preko skupštine lokalne samouprave, koja odlučuje o najvažnijim pitanjima za lokalnu zajednicu). *Političko-teritorijalna autonomija*, za razliku od lokalne samouprave, može da donosi sopstvene zakone ali o pitanjima koja su navedena u zakonima centralne vlasti. Takvi su : Region – ovaj oblik teritorijalnog organizovanja nastao je posle II svetskog rata (Italija, Španija, Belgija), a slični su federalnim jedinicama jer imaju pravo predstavljanja u gornjem domu parlamenta, ali ne mogu donositi svoj ustav – zato su blizu unitarnoj državi nego federaciji.

Federalna država

Karakterise je to što teritorijalno-političke zajednice imaju kvazidržavni status. Donose sopstveni ustav, imaju svoje predstavnike u gornjem domu. U pogledu sudske i izvršne vlasti njihova ovlašćenja su ograničena (osim u Prezidijumu i Predsednistvu, gde su imali svoje predstavnike).. Najčešći problem je ko je nosilac suverenosti, federalna jedinica kao teritorijalno-politička zajednica ili federacija. Većina se opredeljuje za pripadnost suverenosti federaciji (tako u SAD ustavom i zakonima su uređena pitanja o kojima se stara federacija, a preostala ovlašćenja imaju federalne jedinice). One nemaju suverenost, niti secesijom mogu istupiti iz federacije niti imaju pravo nulifikacije tj. neprimenjivanja odluka savezne vlasti. Istorija federalizma počinje od donošenja Ustava SAD od 1787. Federacije mogu nastati agregacijom kada se dve ili više država spoji u federalnu zajednicu. Takođe i devolucijom, što je pretvaranje unitarne države u federaciju. Prvi tip nastanka teži ka većem stepenu samostalnosti federalnih jedinica. Obično nastaju zbog postojanja više nacionalnosti.

Konfederacija

Oznacava se kao savez država. Nije država i nije samostalni subjekt međunarodnog prava. Sustina je u dobrovoljnom udruživanju samostalnih i nezavisnih država koje putem međunarodnih ugovora ulaze u zajedničku političku zajednicu i tim ugovorom se definišu prava i obaveze. Odlučivanje počiva na jednoglasnosti a ne na principu većine, tako da svaka država može da spreči donošenje i primenjivanje odluka konfederalne skupštine i tako zadržavaju veliki stepen samostalnosti. Države članice ostaju suverene tako da mogu istupiti iz konfederacije kad god to one hoće. Primer su SAD, Svajcarska, Nemačka, koje su se ubrzo transformisale u federaciju.

4. Pravo, pravni poredak i pravna norma

Pravo

- Država i pravo su tesno povezane društvene pojave koje imaju svoja spoljna obeležja – monopol fizičke prinude. To je dovoljno da se na prvi pogled razlikuju od drugih društvenih organizacija koje nisu vezane za monopol fizičke prinude. Ali, ovo spoljnje obeležje nije dovoljno za određivanje ovih društvenih pojava, već je potrebno da ih dovedemo u vezu sa uzrocima koji izazivaju njihovu pojavu, dakle, ove pojave se moraju se objasniti “iz društva”, dakle mora se odrediti funkcija tj. uloga koju ove pojave imaju u društvu, kao i njihove veze i međusobni uticaji na pojedine elemente društva, zato što ih društvo i stvara da ove pojave utiču na razvoj društva preko svoje društvene funkcije. Država, kao što je već rečeno, ima svoju volju, volju kojom se izdiže iznad društva, a ona tu volju izražava u propisima koji se zovu *pravo*. Za sprovođenje tih propisa, ako se oni ne sprovode dobrovoljno, mora se koristiti monopol fizičke prinude., koji se može odrediti upravo kao funkcija države i prava. Kada je to tako, onda se pravo može definisati kao skup društvenih normi (pravila ponašanja) koje su sankcionisane državnim aparatom prinude i kojima se štite odgovarajući interesi.

Pravni poredak

- Jeste jedinstvo pravnih normi i ljudskog ponasanja po tim normama. Pravni poredak ima svoje elemente: *norma* (kao pravila ponasanja) i *pravna akta* kao prihičkih radnji kojima se norme stvaraju). Faktički element jeste ljudsko ponasanje po normama a to su u stvari ljudske materijalne (telesne) radnje kojima se pravne norme ostvaruju. Između pravnih normi i ljudskog ponasanja po njima uspostavljaju se određeni odnosi koji se nazivaju *zakonitost*, koja takodje ulazi u sastav pravnog poretka kao njegov element. Cilj svake norme je da se ostvari u životu odnosno u ljudskom ponasanju. Otuda pravni poredak zapocinje stvaranjem prava a završava se ostvarenjem (primenom) tih normi u ljudskom ponasanju. Prema tome, pravni poredak jeste jedna dinamična pojava, neke norme tokom vremena nestaju, ukidaju se a druge se opet stvaraju. Tu dinamiku nameću ljudska ponasanja koja se menjaju pa se menjaju i norme koje ih regulisu.

Pravna norma

- je pravilo ponasanja koje je zaštićeno državnim aparatom prinude. Pravne norme opisuju ne postojeće stanje već ono kakvo bi trebalo da bude i zato u normiranju je često u upotrebi izraz “treba”. Odnos između normativnog i faktičkog je odnos manjeg ili većeg nepoklapanja, nepodudaranja (videli smo da čak i kada se norme donose u interesu svih, ne ponasa se svaki pojedinac po tim normama), i tako je u svakom društvu. Zato su pravila ponasanja uvek praćena i *pretnjom* da će u slučaju nepostovanja uslediti kazna (sankcija). Tako je u svim normativnim sistemima, u moralu, običaju itd. samo je sankcija griza savesti (moral) odnosno reakcija društvene zajednice usled nepostovanja običaja. Pravne norme svoj prinudni karakter duguju isključivo državnoj vlasti, kao jedinom legalnom posjedniku monopola fizičke prinude. Pravna norma se ne sme mešati sa članom, paragrafom zakona, jer se oni ne podudaraju. Često je pravilo ponasanja sadržano u jednom članu a sankcija u drugom, tako da pravnu normu čine obe odredbe (članovi) zakona. Postojanje pravne norme bi trebalo razlikovati od važenja pravne norme. Tako u slučaju *vacatio legis* norma jeste doneta ali još nije stupila na snagu, ona će to ostvariti po isteku roka od osam dana. Kelzen odbacuje mogućnost da jedna norma može biti doneta a da ne važi, jer, po njemu, one norme koje nisu stupile na snagu i nisu norme već prosti jezički iskazi. Međutim, Lukić pravilno uviđa da tu nije reč o prostom jezičkom iskazu već o kvalifikovanom jezičkom iskazu koji svoj punu pravni karakter dobija nakon stupanja na snagu. Pravni poredak je jedan uređeni sistem u kome svaka norma mora biti u skladu sa drugim normama tog sistema, ne sme da im protivureći a ako je to slučaj, takva norma se odgovarajućom procedurom uklanja iz pravnog poretka, prestaje da bude deo pozitivnog pravnog poretka, prestaje da važi.

Vrste pravnih normi

- Prema kriterijumu da li je činjenica na koju se norma odnosi nastupila ili nije razlikuju se *bezuslovne (konkretne) norme* odnosno *apstraktne (uslovne norme)* kod kojih činjenica na koju se norma odnosi nije stvarna, postojeća, uzima se apstraktno, kao nešto za šta stvaralac norme predviđa da će tek da nastupi i

donosi normu unapred. Prema adresatima, licima kojima su pravne norme upucene, razlikujemo opste I pojedinačne norme. *Opste norme* su upucene neodređenom broju lica (nalaze se u opstem pravnom aktu: ustavu, zakonu I opstim podzakonskim aktima (uputstvo, pravilnik, statut I sl.) *Pojedinačne norme* se, međutim, odnose na jednog ili više tačno određenih subjekata. One su sadržane u pojedinačnim pravnim aktima (sudska presuda, upravni akt, ugovor). Pojedinačnim pravnim normama se vrši konkretizacija opste pravne norme, njena primena na konkretne slučajeve. Prema načinu formulisanja norme se mogu podeliti na naredjujuće, zabranjujuće I ovlašćujuće. Neki ovim normama pridodaju I deklarativne (konstatacija takodje sadrži zapovest, većina presuda je deklarativne prirode, konstitutivna je npr. razvod braka). Prema tvorcima norme se mogu podeliti na državne, mesovite, međunarodne.

Struktura (elementi) pravne norme

- Do strukture norme dolazi se logicko-jezickom (semantickom) analizom pravne norme. Po Kelzenu, polaziste je hipoteticki su “ako A, treba B”. Oba elementa, delikt i sankcija, po Kelzenu su dovoljna za razumevanje pravne norme. Prvi je *primarna dispozicija* (pravilo ponasanja), a ona se nadovezuje na *sekundarnu dispoziciju* da bi subjekt trebalo da se uzdrži od ponasanja koje je u primarnoj dispoziciji opisano kao delikt. Primarna dispozicija i sekundarna dispozicija (sankcija) cine dvojni karakter strukture pravne norme. Međutim, *uslovne norme* poseduju jos dva osnovna elementa, dve hipoteze (pretpostavke), *jednu pretpostavku*, *hipotezu dispozicije* i *jednu pretpostavku*, *hipotezu sankcije*. Naprotiv, bezuslovne norme imaju samo hipotezu sankcije i zato one ukupno imaju tri elementa. Dakle, Kelzenovo ucenje je prihvatljivo u krivicnom pravu koje pociva na izricitom definisanju, ali ne i za gradjanskopravnu oblast. Zato je pravna teorija obogatila Kelzenovo ucenje uvodjenjem novih logickih elementata.
1. Hipoteza, pretpostavka ili uslov dispozicije –odnosi se na dogadjaj koji bi tek trebalo da se desi. Takav je slucaj ugalvnom sa opstim normama, mada ima I pojedinačnih normi koje mogu biti uslovne (ako se Petar ozeni, dobice 5000 dinara). Takva opsta norma je da svi ljudi koji imaju imovinu bi trebalo da plate porez na imovinu.. Ovde je pretpostavka dispozicije da ti ljudi imaju imovinu, pa tako dok se ta cinjenica (uslov) ne ispuni, nema obaveze iz dispozicije. Slicno je i sa normama iz porodicnog prava koje se odnose na obaveze roditelja prema deci (pod pretpostavkom da imaju decu, ako nemaju, te obaveze ce nastupiti za njih tek kada dobiju decu). Po nekima hipoteticki sud nije realna, vec logicka kategorija, te da stoga sve pravne norme sadrže hipotezu dispozicije. Trebalo bi imati na umu da je bravo idealna ali I realna pojava, samo sto je realna na jedan drugaciji nacin u odnosu na druge realne pojave.
2. Dispozicija bi bila deo jedne norme, *zapovest o ponasanju* ljudi koji jedna volja upucuje drugoj volji. U slucaju kad dispozicija daje neko ovlasćenje taj imperativni karakter (zapovest) nije uvek vidljiv: npr. pravilo da titular svojine ima pravo raspolaganja (jer on to pravo moze ai ne mora da koristi), ali zapovest postoji za sva ostala lica da se uzdrzavaju od postupanja kojim bi tom titularu uskratili uzivanje svog prava.. Svaki subjekt ima pravo odabira da se ponasa po primarnoj ili sekundarnoj

dispoziciji i zato se kaže da pravna norma ima alternativni karakter. Ponasanje po sekundarnoj dispoziciji ukazuje i na potencijalnu sankciju (ako lice ne plati porez sa kamatom u dodatnom (paricionom) roku za dobrovoljno izvršavanje). Iako je dispozicija obično precizno određena a zapovest odmah uočljiva, ima normi koje su u definisanju obaveza koristile *pravne standarde* (kao što su dobar domaćin, savesno postupanje, javni red i mir), a to su pojmovi koji menjaju svoju sadržinu u zavisnosti od konkretnog slučaja. Najvisi stepen slobode u ispunjavanju obaveza omogućava *dispozitivna dispozicija* (građansko bravo) gde pravni subjekti mogu sami da regulišu međusobne pravne odnose (ugovori). Negde su obaveze date alternativno, sam subjekt bira jednu od više ponudjenih alternativa (*diskrecione norme*), koje su karakteristične za upravno pravo. **3. Hipoteza sankcije** – sadrži opis ponasanja koje predstavlja uslov za izricanje sankcija. Prekršaj dispozicije je taj uslov za primenu sankcije. Takvo ponasanje se naziva delikt. Prekršaj mora biti ljudska radnja, činjenje (telesni pokret) ili nečinjenje (uzdržavanje od telesnog pokreta). **4. Sankcija** – je pored dispozicije, drugi osnovni element pravne norme. Ona se naziva i sekundarnom dispozicijom zato što sadrži novo pravilo, zapovest državnim organima da upotrebe prinudu prema prekršiocu dispozicije, jer je u sankciji sadržana pravna posledica za prekršiocu dispozicije. Sankcija se manifestuje u vidu konkretnih radnji kojima državna vlast sprovodi prinudu. Mnogi navode da sankcija ne mora nužno biti deo pravne norme (ima pravnih situacija koje pravni subjekti regulišu sporazumno). Međutim, ovaj nesankcionistički pristup je manjinski. Sankcionistički pristup (da je sankcija obavezni element pravne norme) omogućava da se pravna norma razlikuje od ostalih društvenih normi. Vazna je *mogućnost* prinudnog sankcionisanja i zato sankcija jeste bitno obeležje pravne norme, bez obzira da li će biti primenjena ili će pravni subjekt dobrovoljno izvršiti svoju obavezu, bez upotrebe prinude. (npr. da plati porez u ostavljenom roku). *Vrste sankcija*: sankcije za delikte koji su krivična dela su *kazne* dok za građanskopravne delikte sankcija je *naknada štete*. Prema cilju sankcije jesu odmazde (u krivičnom pravu) prema krivcu ili da preduprede dalje vršenje krivičnog dela (retributivne sankcije) kakve su administrativne, prekršajne i disciplinske sankcije. Svrha građanskopravnih sankcija jeste naknada štete i one se zato nazivaju “restitutivne sankcije”. Takođe, razlikujemo *sankcije prema licima* ali *sankcije prema pravnim aktima* koje se sastoje u ponistavanju pravnog dejstva takvog akta.

Uputstvo sačinila:
Doc.dr Snezana Radovanovic

Gradivo iz Uvoda u pravo za Kolokvijum II

5.Pravni akt

- Najcesce se definise kao izjava volje koja proizvodi pravno dejstvo. Ima dva elementa: 1) unutrašnji (odluka volje) i 2) spoljasnji (izjava volje);
- Uobicajeni nacin materijalizacije pravnog akta jeste jezik i pisani akt.

- Siroj pojam pravnog akta u njega ukljucuje, pored izjave volje, i materijalne akte (radnje), koje, opet, mogu da se podele na akte cinjenja i necinjenja, kao npr. radnje prodaje stvari ili radnje isplate ugovorene cene stvari kao predmeta kupoprodaje.
- Svaki pravni akt ima svoju formu i sadrzinu. **Forma** akta je postupak u kome se akt donosi kao i nadleznost organa koji taj akt donosi, ali i konkretna materijalizacija tog akta. **Sadrzina** pravnog akta jeste izjava volje i tako dolazimo do materijalnog pojma pravnog akta. U zavisnosti od toga da li pravni akt sadrzi opste ili pojedinačne norme sledi i podela pravnih akata na *opste i pojedinačne*.
- Opsti pravni akt vazi za neogranicen broj slucajeva:

Ustav – je opsti akt najveće pravne snage, koji se nalazi na vrhu hijerarhijske lestvice pravnih akata. On uređuje najznacajnja pitanja drustvenog i drzavnog uređenja. Donosi se po posebnoj proceduri, razlicitoj od zakonske procedure. Koreni ustavnosti jesu u donosenju, istorijski posmatrano, najpre ustavnih akata koji regulisu pojedina pitanja iz ustavne materije, kakav je akt bio Magna carta libertatum, donet u Engleskoj 1215.g., koji je ogranicio prava monarha i ustanovio garancije za pojedine slobode i prava gradjana. Slicno je bilo i sa prvim ustavnim aktima u SAD (1787) i Francuske (Deklaracija prava coveka i gradjanina od 1789, Montanjarski ustav od 1791). *Formalna definicija* ustava je da je to najvisi pravni akt koji donosi poseban ustavnopravni organ po posebnoj ustavnopravnoj proceduri. *Materijalni pojam* ustava je podrazumeva one opste pravne norme koje regulisu najznacajnja pitanja drustvenog i drzavnog uređenja (nadleznost i organizacija najvisih organa drzavne vlasti) kao i odredbe o zastiti sloboda i prava gradjana.

Zakon- se posvojoj pravnoj snazi nalazi na drugom mestu hijerarhijske lestvice pravnih akata odnosno posle ustava. Zajedno sa ustavom, zakoni su najvazniji formalni izvori orava. Jos od Aristotela istice se svojstvo da se zakon odnosi na neogranicen broj slucajeva, dakle, njegova opstost. Lok, Monteskje, Ruso isticu da je zakon izraz opste volje, volje naroda. Formalni pojam zakona je da je to opsti pravni akt koji donosi zakonodavni organ u zakonodavnom postupku i u formi zakona. U materijalnom smislu to je svaki pravni akt koji sadrzi opste pravne norme ali regulise materiju koja je drugacija od ustava. Jedan akt moze biti opsti u formalnom smislu ali ne i u materijalnom smislu, npr. Zakon o budzetu, koji to jeste u formalnom smislu ali ne i u materijalnom smislu, jer sadrzi pojedinačna a ne opsta pravila.

Podzakonski akti- su akti koji imaju manju pravnu snagu od zakona i sluze konkretizaciji ustavnih i zakonskih normi. To su : *uredba, pravilnik, naredba i uputstvo*. Pravilnik donosi vlada ili pojedini ministri a njime se regulisu pitanja iz njihovog delokruga. *Naredba* na opsti nacin regulise pojedinačnu situaciju (npr. Naredba o otvorenosti aerodroma za civilni saobraćaj). *Uputstvo* precizira nacin izvršenja zakonom regulisanih ciljeva i zadataka.

Uredba sadrzi opste pravne norme kojima se regulisu odnosi od manjeg drustvenog znacaja i donose se na osnovu izricitog zakonskog ovlasćenja. **Uredbe sa zakonskom snagom** mogu derogirati zakon ali samo privremeno (stanje rata ili neposredne ratne opasnosti). Po prestanku ovih okolnosti one prestaju da vaze. Njihovo vazenje moze biti uslovljeno naknadnim odobrenjem parlamenta, nakon prestanka navedenih okolnosti koje su bile razlog za njihovo donosenje.

6. Izvori prava i pravni odnos

Pojam izvora prava

- Razlikuje se formalni, materijalni i idejni pojam izvora prava.
- *Materijalni pojam* izvora prava jesu oni društveni uslovi tj. odnosi koji zahtevaju pravno normiranje kao i subjekti koji to cine (dakle, stvaraju pravo). Iako se može reci da je država ključni činilac u normiranju društvenih odnosa, pored države postoje i brojni nadržavni subjekti čija delatnost takodje podrazumeva normiranje društvenih odnosa, ali na način propisan od strane države. Ovo normiranje ima uzrok u uslozavanju ljudskog društva i društvenih odnosa.
- *Idejni pojam* izvora prava jesu one vrednosti iz kojih pravo izvire. Ove vrednosti su subjektivne, relativne, ali, ipak, kao primarne vrednosti u jednom društvu kojima bi pravo trebalo da služi jesu: pravda, sloboda, jednakost. Ove vrednosti jesu minimum u savremenom pravu.
- *Formalni izvori prava* su brojni i različiti u različitim pravnim sistemima, ali su **uobičajeni** izvori ustav, zakon i podzakonska akta, kao pisano, kodifikovano pravo koje je karakteristično za evrokontinentalni pravni poredak. *Evrokontinentalni pravni poredak* podrazumeva i nepisane izvore prava kao što je običaj, ali on ima sekundarni značaj, primenjuje se kada neki društveni odnos nema pisanih izvora, a pre svega zakona. Za razliku od evrokontinentalnog pravnog sistema, u anglosaksonskom pravnom sistemu priznaje se, kao formalni izvor prava. Sudska presuda (sudski precedent), kao odluka najviših sudova u jednom pravnom poretku, dok običaj i dalje ima znatno veći značaj i pravnu snagu nego u evrokontinentalnom pravu. Formalni izvori prava, poredjani po značaju, a u skladu sa čl. 16 Ustava RS od 2006 jesu: ustav, međunarodni ugovori i zakon, podzakonska akta kao državni akti nizi od zakona, akti društvenih organizacija (npr. Korporacija, preduzeća i sl.) i običaji. O ustavu, zakonu i podzakonskim aktima bilo je reči prilikom izlaganja o pravnom aktu.

Ostali izvori prava:

- Običaj je formalni izvor prava koji je u primitivnim društvima (plemensko uređenje) bio osnovni izvor prava, državna vlast nije bila dovoljno izdiferencirana, a plemenska društva su uspevala da obezbede spontani nastanak običaja ali i njihovu efikasnu primenu kroz različite sankcije: izgnanstvo, fizičko kažnjavanje, smrt. Ovakav status običaja se zadržao i u tradicionalnim društvima (rimsko pravo) gde su pretori stvarali tzv. Pretorsko pravo, gde su pretori u rešavanju sporova rimskih građana koristili običajne norme. Zato je *ius civile* (stara tj. klasično rimsko pravo) usvajalo rešenja iz pretorskog prava. Srednji vek je takodje karakterističan po značaju običajnih normi. Ceo common law sistem, stvoren najpre u Engleskoj, počivao je na odlukama kraljevskih sudova koje su davale pravnu snagu velikom broju običajnih normi. Moderna društva donela su prve kodifikacije, obzirom na razvijenost državne organizacije i brojnih društvenih odnosa (Code civile iz 1804 i austrijski Opšti građanski zakonik iz 1811.) Običaj se definiše kao one društvene norme koje nastaju dugotrajnim ponavljanjem određenog načina ponasanja na osnovu čega se kod pripadnika društvene zajednice stvara svest o obaveznosti takvog ponasanja. Iz ove definicije

vidi se da obicaj ima dva elementa: 1) objektivni element je dugotrajno ponavljanje određenog načina ponašanja; I 2) subjektivni element a to je svest o obaveznosti takvog načina ponašanja kod članova društvene zajednice. Postavlja se pitanje kad obicaj postaje izvor prava. Teorijski pristup je da obicaj postaje izvor prava kada ga država sankcionise – do tada je bio samo obicaj a od tada postaje obicajno pravo. (kada država zakonom propise sankcije za njegovo neprimenjivanje). Drugi način je sudskim putem (sudska presuda, kojom je rešen neki spor na osnovu obicaja). Obicaj je sekundarni izvor prava, u primeni je kada nema pisanih izvora prava za konkretni društveni odnos. U većini savremenih država pravilo je da obicaj ne može da derogira zakon

- *Autonomno društveno pravo* – jeste skup pravnih pravila koje donose različiti nedržavni subjekt, kao što su preduzeća, zdravstvene I obrazovne ustanove. Sindikati I unije poslodavaca regulisu kroz kolektivne ugovore različita pitanja iz oblasti radnih odnosa. Izraz autonomno pravo da takva pravna pravila nastaju nezavisno od volje države ali ih država priznaje (regulisuci način njihovog donošenja) i propisuje ove izvore prava zbog bolje upućenosti ovih društvenih organizacija u odnose koje regulisu.
- *Pojedinacni pravni akti* jesu oni akti koji sadrže pojedinačne pravne norme i kojima se na konkretan način regulise neka pojedinačna pravna situacija. Njima se konkretizuju opšte pravne norme i bez njih mnoge norme iz ustava i zakona ne bi mogle biti primenjene. Osnovna podela je na 1) državna pravna akta kao što su sudski I upravni akti; I 2) nedržavni pojedinačni pravni akti koje donose privatna lica a to je pravni posao. Nepotpuni pojedinačni pravni akti jesu oni koji sadrže dispoziciju ali ne i sankciju.
- **Upravni akt** (formalni pojam) donosi u upravnom postupku organ uprave. Upravni akt u materijalnom smislu jeste propisivanje dispozicije na autoritativan način ali I vršenje materijalnih akata prinude. Uprava je vezana zakonom i diskreciona ovlašćenja može imati samo ako za to ima uporište u zakonu (kada može birati jednu od ponudjenih alternativa predviđenih u nekoj zakonskoj normi rukovodeći se razlozima celishodnosti u ostvarenju javnog interesa). Diskreciona vlast policije u americkoj teoriji isključena je ili je svedena na borbu protiv kriminala, a u ostalim oblastima može se primeniti ako je prestup minoran a takvo ponašanje je uobicajeno u određenoj sredini, ako se procesuiranjem ništa ne bi moglo postići i sl.
- **Sudski akt** u formalnom smislu je svaki pravni akt koji donosi sud u sudskom postupku. U materijalnom smislu to je državni pojedinačni pravni akt kojim sud rešava spor između dve strane utvrđivanjem protivpravnosti i izricanjem sankcije. Moguće je da sud utvrdi da protivpravnost ne postoji tako da sudski akt ne sadrži sankciju (nepotpuni pravni akt). Sudski akt sadrži jedno svojstvo koje ga karakterise a to je pravnosnaznost kao izraz nepromenljivosti. To znači da se pravnosnazna sudska presuda ne može napadati redovnim pravnim sredstvima (zalbom ili tužbom npr. za naknadu štete ili za ponistajpravnog akta koji nije bio osnov za donošenje presude). Razlika između pravnosnaznosti sudskog akta i konacnosti upravnog akta je što se upravni akt može napadati u upravnom sporu pred sudom. Ali protiv pravnosnazne sudske presude ili konacnog upravnog akta mogu se uložiti vanredna pravna sredstva (npr. Ponavljanje postupka iz razloga

- laznog iskaza svedoka ili upotrebe lazne isprave na kojoj je zasnovana sudska presuda). Sudski akt nije izvor prava . Ali sudska praksa visih sudova obavezuje nize sudove kao skup sudskih presuda kojima se na ujednacen nacin resavaju istovetni ili slicni slucajevi. U evrokontinentalnim pravnom sistemu se sudska presuda ne smatra formalnim izvorom prava iz brojnih razloga najcesce zato sto ne postoji istovetnost cinjenicnog stanja. U anglosaksonskom pravnom sistemu precedenti jesu formalni izvori prava ali to svojstvo imaju presude najvisih sudova (npr u SAD presude Vrhovnog suda ali i federalnih sudova ako se stranke vise nisu obracale Vrhovnom sudu). Prednost ovog pravnog sistema jeste da se sudskom presudom kao formalnim izvorom prava pravni poredak lakse prilagodjava drustvenim promenama, zbog svojstva elasticnosti. Mana je tesko snalazenje I nedovoljna sistematicnost sudskih precedenata.
- **Pravni posao** saglasnost volja pravnih subjekata njihovim izjavama volje u cilju regulisanja njihovih medjusobnih odnosa (prava i obaveze). Izuzetak jesu jednostrani pravni poslovi (npr. poklon). Ucesnik jednog pravnog posla moze biti i drzava ali ona tada ne nastupa kao subjekt sa jacom voljom , dakle ne autoritativno, vec kao privredni subjekt, tada je njena volja jednaka volji drugog ucesnika u pravnom poslu. Pravni posao nastaje primenom nacela autonomije volje. Ovo nacelo je karakteristicno za privatno a ne za javno pravo, koje, pak, karakterise jaca volja (autoritet) jednog subjekta. Dakle ucesnici slobodno regulisu svoje odnose (osim sto mogu postojati obavezujuce pravne odredbe u pogledu npr. forme ugovora, obavezna pisana forma i overa potpisa za nepokretnost). Ovo je popularni nacin regulisanja odnosa izmedju pravnih subjekata i zato su pravni poslovi mnogobrojni i mogu se razlicito klasifikovati (jednostrani i dvostrani, jednostrano obavezujući/ jedna strana ima obavezu a druga ovlascenje/ i dvostrano obavezujući, teretni i dobrocini.

Pravni odnos

Pojam pravnog odnosa – to je drustveni odnos regulisan pravom. U jednom drustvu veci je broj drustvenih nego pravnih odnosa. Drzava putem prava regulise samo najznacajnije drustvene odnose ili one drustvene odnose koji su potencijalni izvor sukoba. Elementi pravnog odnosa su: pravni subjekti, pravni objekti, ovlascenja I obaveze. Po nekima elementi pravnog odnosa su samo ovlascenja i obaveze a subjekti i objekti prava su samo nuzne pretpostavke nekog pravnog odnosa.

Pravni subjekti su ona lica kojima pravni poredak priznaje mogucnost da budu nosioci prava i obaveza. To znaci da takvo lice uziva pravni subjektivitet, a ovo svojstvo u savremenim pravnim porecima ima i pravno lice pored, dakle, fizickih lica. Naime, od znacaja za coveka kao biologskog bica jesu prava I obaveze koje on ima u pravnom poretku a ticu se njegovog pravnog subjektiviteta.(Kelzen). *Pravna sposobnost* je sposobnost biti nosilac prava i obaveza. Stice se rođenjem (pod uslovom da dete bude živo rodjeno). U savremenim pravnim porecima svi ljudi uzivaju pravnu sposobnost. Pravna sposobnost se gubi smrću (ili proglašenjem nestalog lica za umrlo). *Poslovna sposobnost* je sposobnost samostalnog zakljucivanja pravnih poslova. Stice se punoletstvom (fizicka i psihicka zrelost je pretpostavka). Lica ispod 18 godina kategorizuju se na: deca (do 14 god.), mladji

maloletnici (od 14-16 god.) i stariji maloletnici (od 16-18 god.). Punu poslovnu sposobnost sticu maloletnici koji stupe u brak na osnovu odobrenja njihovih zakonskih staratelja (najcesce su to roditelji maloletnika). Poslovna sposobnost moze se oduzeti nekom licu na osnovu odluke nadleznog organa (npr. Kada lice mentalno oboli) i tada mu organ odredjuje staratelja radi zastite njegovih interesa. *Deliktna sposobnost* je odgovornost za ucinjeni delikt (krivicnopravna ili grdjanskopravna deliktna odgovornost). Lica sa punom poslovnom sposobnoscu uzivaju punu deliktnu odgovornost. Deca nisu deliktno sposobna, ne moze im se izreci sankcija a mladji i stariji maloletnici su delimicno deliktno sposobni. *Pravno lice* je organizacija kojoj pravni poredak priznaje pravni subjektivitet. Ovakve organizacije se osnivaju sa odredjenim ciljem a pored cilja potrebno je da imaju i imovinu. Ovo su uslovi za osnivanje pravnog lica. Kada su ispunjeni uslovi pravnom licu se priznaje pravni subjektivitet (a za fizicka lica je potrebno samo rodjenje). Ljudi koji cine jednu organizaciju nalaze se u odredjenim medjusobnim odnosima. Oni pozajmljuju svoju volju pravnom licu i tako ono postoji u realnosti, sa svojim pravima I obavezama. Ova prava i obaveze pravno lice, dakle, stice izjavom volje ovlascenog lica koje tako postaje i odgovorno lice u pravnom licu. Pravno lice odgovara za delikte svojih organa. Unutrasnja struktura pravnog lica uredjuje se unutrasnjim pravnim aktima (akt o osnivanju pravnog lica i statut). Pravni subjektivitet pravnog lica razlikuje se od fizickog lica. Pravna lica ne mogu sticati pojedina prava i obaveze (npr. iz oblasti porodicnih prava ili neka politicka prava kao sto je izborno bravo). Takodje se razlikuje i deliktna sposobnost, npr. Pravno lice ne moze deliktno da odgovara za neka krivicna dela kao silovanje ili ubistvo. Pravna lica mogu biti *komercijalna* (preduzeca) ili *nekomercijalna* (dobrotvorne ustanove). Pravna lica mogu biti *javna* kao drzavne organizacije ciji je vecinski vlasnik drzava, ili *privatna*. Prema unutrasnjoj organizaciji pravna lica mogu biti *udruzenja, ustanove i zaduzbine*. *Udruzenja* – ljudi se organizuju radi ostvarenja nekog *zajednickog cilja*. Ustanove – akcenat je na *imovini* organizacije koja je potrebna radi ostvarivanja nekog cilja u korist drugih korisnika, kao sto su biblioteke, skole, fakulteti, bolnice. *Zaduzbine* – nastaju izjavom volje nekog fizickog ili pravnog lica kojom se neka imovina namenuje nekom cilju, *drustveno korisnom* I to su dobrotvorne ustanove. *Zastupnik* je lice koje na osnovu ovlascenja koje ima zakljucuje pravne poslove u tudje ime , tako da prava i obaveze ne nastaju za njega vec za zastupano lice. Pravni odnosi koji nastaju na osnovu zastupanja nastaju izmedju *tri lica: zastupnika, zastupanog lica I treceg lica sa kojim zastupnik zakljucuje pravni posao*. Zastupnik je najpre fizicko ali to moze biti i pravno lice (preko fizickog lica koje u njemu izjavljuje volju i tako zakljucuje pravni posao). Ovlascenje za postupanje zastupnika moze biti na osnovu *zakona* (npr. ovlascenje roditelja da zastupaju svoju maloletnu decu), na osnovu *odluke suda* (dodela starateljstva), ili na osnovu *ugovora* (zastupanje advokata u sudskom postupku kada se takvo ovlasćenje naziva punomoćjem). *Pravno ovlasćenje* je nuzni element svakog pravnog odnosa. To je ovlasćenje na osnovu pravne norme da subjekt ovlasćenja moze nesto da cini ili ne cini u svom interesu (*subjektivno bravo*) ili u tudjem interesu (*nadleznost*). Bitno za pravno ovlasćenje je da je, dakle, pravom zasticeno. Kod *apsolutnih subjektivnih prava* ovlasćenje subjekta ovlasćenja se sastoji u mogucnosti drzanja, koriscenja i raspolaganja stvarima koje su predmet svojine. Kod *relativnih subjektivnih prava* ovlasćenje se svodi na *zahtev* prema

drugim licima da preduzmu neku konkretnu radnju (cinjenje, necinjenje, davanje, uzdrzavanje) . *Zahtev je nuzni element svakog subjektivnog prava*, pa I kod svojine on postoji ali je posredan, upucen trecim licima da se uzdrze od postupaka kojima bi bilo onemoguceno uzivanje prava svojine. Relativna subjektivna prava su prava koja nastaju iz *ugovornog odnosa*. Pored ove podele znacajna je podeja na subjektivna javna subjektivna privatna prava (u kojim ne ucestvuje javna vlast, kao sto je to slucaj sa osnovnim slobodama i pravima. Subjektivna privatna prava su apsolutna i relativna subjektivna prava. To sto su nastala na osnovu pravne norme daje subjektima ovlascenja bravo na tuzbu radi zastite tih ovlascenja. *Nadleznost* se razlikuje od subjektivnog ovlascenja sto titular subjektivnog prava npr. Vlasnik stvari moze da unisti stvar a kod nadleznosti subjekt ovlascenja nema takvu mogucnost I ne moze svoje ovlascenje preneti na druga lica a titular subjektivnog prava to moze. Za razliku od zastupnistva, kome je nadleznost slicna, zastupnik nije nosilac prava I obaveza, a subjekt nadleznosti jeste. *Pravna obaveza* je pravnom normom utvrdjena obaveza nekog lica da nesto cini ili ne cini. Znacni, svako bravo na jednoj strani proizvodi obavezu na drugoj strani. Subjekt obaveze nema slobodu kao kod subjektivnog prava. On svoju obavezu mor da ispuni jer u suprotnom sledi sankcija (svojestvo prinudnosti pravne obaveze).

Objekt prava je svako dobro (vrednost) povodom koje subjekti prava imaju medjusobna prava i obaveze. To mogu biti materijalna (predaja stvari) ili nematerijalna (izrada umetnickog dela) dobra kao i ljudske radnje. Objekt prava moze biti i neko subjektivno pravo koje se moze preneti na drugo lice.

7. Ustavnost, zakonitost, vladavina prava i pravna drzava

Ustavnost, zakonitost

- Odnos izmedju akata je hijerarhijski uredjen. Normativni deo pravnog poretka(sistema)se zato moze prikazati kao piramida na cijem se vrhu nalazi najvisi pravni akt – ustav. U toj piramidi nizi pravni akti moraju biti u skladu sa visim pravnim aktima, do najviseg pravnog akta u jednom sistemu a to je ustav. Tako hijerarhija akata pokazuje I kakvu pravnu snagu imaju ti akti u jednom pravnom sistemu, a zahtev svakog pravnog poretka je da svi pravni akti medju sobom budu medjusobno uskladjeni, da jedan (nizi) akt ne protivreci drugom (visem) aktu, jer ako je to slucaj, takav akt se uklanja iz pravnog poretka.
- Zahtev za uskladjenoscu akata u jednom pravnom poretku naziva se zakonitost.
- Pravni akti mogu biti formalno nezakoniti (nezakonit postupak, nenadleznost organa koji ih je doneo) ili materijalno nezakoniti, kada po sadrzini ne odgovaraju visem pravnom aktu (krse neku njegovu odredbu).
- Svako bravo predvidja mogucnost ispitivanja materijalne I formalne nezakonitosti pravnih akata. U tu svrhu sluze pravna sredstva. Ispitivanje zakonitosti podrazumeva ispitivanje ne samo normativne strane pravnih akata vec I materijalnih radnji (npr. akti policije i sl.).
- Ispitivanje zakonitosti moguće je po sluzbenoj duznosti (od strane drzavnih organa) ili putem privatne inicijative stranaka(ulaganjem za to predvidjenog pravnog sredstva).

- Kako je već rečeno da se nezakoniti akti uklanjaju iz pravnog poretka, to znači da se on može ponistavati, od momenta njegovog nastanka (dejstvo *ex tunc*) ili, u slučaju da je nezakonitost manja, takav akt se uklanja samo za ubuduće (dejstvo *ex nunc*) – rušljivi akt. Kako je kod nistavosti teza povreda zakonitosti, njegovim uklanjanjem unazad stvara se situacija kao da takav akt nikad nije ni postojao, ukidaju se sve pravne posledice koje je takav nezakonit akt proizveo, situacija se vraća u predjasnje stanje, kao pre donošenja takvog nistavog akta. U slučaju *ex nunc* dejstva, pravne posledice nezakonitog akta sprečavaju se za ubuduće ukidanjem takvog rušljivog akta.

Vladavina prava

- Razmatranja o vladavini prava vraćaju nas antičkim filozofima Platonu i Aristotelu i uključuje pitanje da li je to vladavina ljudi (Platon) ili vladavina zakona (Aristotel). Čuveni pravnik toga doba Ulpijan tvorac je maksime da *volja vladavca ima snagu zakona* a to znači da je on isticao da u jednoj državi suverena (najviša) vlast nije i ne može biti vezana zakonom.
- Međutim, u Engleskoj, ovakva razmatranja su rezultirala donošenjem ustavnih akata kojima se ograničavala vlast monarha (Magna carta libertatum 1215.g. kao prvi takav akt). Svoj puni izraz vladavina prava dobila je u delu Ustavno pravo (kraj XIX i početak XX veka) autora Dajlsija. Po njegovom mišljenju vladavina prava znači odsustvo svake arbitrnosti (samovolje) i diskrecionog odlučivanja vlasti, jednakost prava za sve građane, pravna sigurnost olicena u precedentnom karakteru engleskog ustava.
- Među savremenim shvatanjima vladavine prava poseban značaj ima učenje Fridriha Hajeka o zakonu kao meta-pravu, kao jednom, dakle, pravnom i političkom idealu. Zato vladavina prava nije vladavina nekog konkretnog zakona (napuštanje pozitivnopravnog pristupa vladavini prava) već se tiče toga kakav bi zakon trebalo da bude (ideal prava). Razlog za ovakvo učenje leži u uvidjanju da neki zakon vlasti (zakonodavnoj ili izvršnoj) može dati neograničenu vlast, pa će sve radnje vlasti biti zakonite ali svakako ne i pod principom vladavine prava.
- Vladavina prava kao pravni ideal podrazumeva *opstost, predvidivost, jednakost i pravednost zakona*. Opstost znači da se zakon odnosi na neograničen broj slučajeva. Zahvaljujući opštim pravilima predvidivost znači predvidivost budućih sudskih odluka koje se donose na osnovu određenih zakona, a jednakost znači da su svi građani jednaki pred zakonom. Određene zakonske norme mogu se odnositi na pojedine grupe građana a ne na građanstvo u celini. Najzad, zahtev pravednosti upućuje da ga većina građana shvata kao pravedan zakon, a to svojstvo će zakon imati u svom razlogu postojanja a to je svojstvo *opstosti*. Ovo svojstvo podrazumeva da i država bude vezana zakonom a ne samo građani, država je vezana zakonom na isti način kao i privatna lica.

Pravna država

- Za razliku od vladavine prava pravna država je čisto pravni pojam. Ovaj pojam razvijao se u XIX veku u nemackoj teoriji i to najpre pod uticajem materijalnog pojma prava i vrednosnih kriterijuma pa je za nemackog teoreticara Mola pravna država identična sa svrhom države a to je ostvarivanje slobode građana.
- Njegov sledbenik Stal je zadržao je neke elemente materijalnog prava ali je uveo i formalne zahteve. Naime, za Stala pravna država je vladavina pozitivnog prava (formalni kriterijum) ali i morala (kao vrednosne komponente , materioijalni pojam prava).
- Formalni pristup dalje je razvijao Ber, takodje nemacki teoreticar, koji je pojam vladavine prava potpuno oslobodio vrednosnih i nadpozitivnih sadržaja prava. Za njega je pravna država isto sto i primat zakonodavne vlasti nad sudskom i upravnom (izvrsnom) uz uspostavljanje sudske kontrole nad radom uprave.
- Gnajst takodje potvrđuje svrhu pravne države u slobodi slobodi građana ali pojam narodne suverenosti zamenjuje državnom suverenoscju, iz razloga sto narodna vlast tezi da bude neograničena, to je dezintegriscuci faktor .
- Rezultat ovakvog shvatanja jeste dalja formalizacija pojma pravne države i shvatanje nacistickog koncepta države – stav o predsedniku Rajha kao cuvaru ustava.
- Po Care de Malberu pravna država je ona koja tezi da obezbedi interese građana, da zastiti njihova prava i interese (a u formalnom smislu da je uprava potcinjema zakonodavnom organu. Ovakav model države, po Malberu, uspostavljen je cak i u monarhijama, ali svakako je nuzni uslov demokratija.

8. Primena prava i sistem prava

Primena prava

Kao sto je vec pomenuto funkcija države i prava jeste stvaranje i primena prava. Pravne norme se i stvaraju da bi bile primenjene, to i jeste svrha prava. Kako je bravo duhovna tvorevina, da bi se primenilo potrebna je njegova materijalizacija, tj. prevodjenje u sistem znakova, dakle, upotrebom jezika a materijalizacija je najcesce preko pisanog oblika. Kako je zapovest o odredjenom ponasanju (dispozitiv norme) upucena najcesce neograničenom broju onih na koje se norma odnosi (opsta norma), dakle apstraktna je, i to putem jezicke materijalizacije, nastaju problemi u primeni koji zahtevaju tumacenje. Tumacenje norme je neophodno u procesu primene prava, jer je jezik nesavršeno sredstvo i cesto je nedovoljno jasan. S druge strane, zapovesti o ponasanju su najcesce sadržane u opstim normama koje su same po sebi apstraktne jer bi trebalo da se odnose na veliki broj slucajeva, a ne kao pojedinačna norma koja je konkretna I tacno se odnosi na pojedinačni slucaj tj. situaciju.

Sistem prava

- Pravni sistem cine opste pravne norme. One su medju sobom logicki povezane u jednu skladnu i neprotivrecnu celinu i zavise jedne od drugih. Najnizi element

jednog pravnog sistema jesu **pravne norme**. Sistematizacija tih pravnih normi vrši se na osnovu njihove sadržine. Sira celina od pravne norme je **pravna ustanova**. Pravna ustanova je skup pravnih normi koje regulisu određeni društveni odnoa npr. Ugovor, svojina, zastupništvo itd. Jos sira celina od pravne norme i pravne ustanove je **pravna grana**. Pravna grana je skup pravnih normi koje regulisu jednu ili više grupa društvenih odnosa po istim nacelima. Pravne grane su: ustavno, upravno, gradjansko, trgovinsko bravo itd. Broj pravnih grana je promenljiv obzirom na dinamiku društvenih odnosa. Pravne grane mogu imati i podgrupe: npr gradjansko bravo cine, stvarno, nasledno, obligaciono i autorsko bravo. Četvrti, najopstiji element (celina) pravnog sistema su **pravne oblasti**. Pravna oblast je skup srodnih pravnih grana: npr medjunarodno i unutrašnje pravo, javno i privatno bravo, materijalno I formalno bravo.

- Prema vrsti pravnih izvora razlikuju se : evrokontinentalni, anglosaksonski pravni sistem (uz koneski, islamski i hinduisticki pravni sistem). *Evrokontinentalnom pravnom sistemu* pripada i nas pravni sistem. Ovaj pravni sistem zasnovan je na pisanim pravnim izvorima, zakonima i kodifikacijama. Poreklo ovog sistema treba traziti u *rimskom bravu* a najpre u Justinijanovoj kodifikaciji (533. g.). Recepcija rimskog prava (obnova tj. ponovna primena rimskog prava) usledila je u 11. veku, zahvaljujui aktivnostima **glosatora i postglosatora**, koji su na marginama (glosama) belezili svoje komentare na resenja iz klasicnog rimskog prava, obogacujui ih resenjima iz pravne prakse. Uticaj na evrokontinentalnu pravnu tradiciju imala je i **skola prirodnog prava**, koja glorifikuje razum kao izvor prava a zakon proglasava za pisani razum. Ovakav pristup je uz recepciju rimskog prava doveo do prvih kodifikacija: Code civile 1804.g., Opsti gradjanski zakonik Austrije 1811.g.. **Anglosaksonski pravni sistem** danas je zastupljen u SAD, Engleskoj, Australiji, Novom Zelandu. Osnovna karakteristika je zasnovanost na sudskoj presudi za razliku od evrokontinentalnog sistema koji je zasnovan na zakonu kao pravnom izvoru. Izvoriste ovog pravnog sistema jeste Engleska, ciji pravni sistem je sacinjen od obicajnog prava (common law), ali tu je i pravo pravicnosti (ex equo et bono) kao equity law, a takodje i zakoni (statute law). Kraljevski sudovi su najpre presudjivali na osnovu obicaja a kasnije (XIX vek) na osnovu zakona i prava pravicnosti.

9. Tumacenje prava

Tumacenje prava uopste

- Pravna norma kao idealna, misaona tvorevina ne moze se neposredno opaziti i saznati. Norma je dostupna drugim subjektima tek preko svoje materijalizacije. Materijalizacija pravne norme ima najcesce oblik jezickog izrazavanja (sistem jezickih znakova) i pisanog obezbedjenja pravne norme. Dakle, norma se saopstava subjektima putem jezika kao sistema znakova i najcesce u pisanom obliku.
- *Tumacenje* je otkrivanje, utvrdjivanje smisla pravne norme.

- Postavlja se pitanje da li se tumaci stvarna volja tvorca norme (*subjektivno tumacenje*) ili se tumaci jezicki izraz norme, dakle, objektivno dati tekst norme (*objektivno tumacenje*). Svaki od ovih pristupa ima svoje pristalice.
- Tumace se norme ali i pravne praznine (situacija kada norma za neku situaciju ne postoji) pa se tumace druge pravne norme koje postoje u pravnom sistemu a sa kojima je pravna praznina logicki povezana (analogija, argumentum a contrario).
- Tumacenje je vezano za proces *primene prava*.
- Opste norme su apstraktne, nedovrsene jer bi trebalo da obuhvate neodredjen broj slucajeva. Zato se kaze da se one kao nedovrsene dovrsavaju “dostvaruju” u procesu primene prava. Tek zahvaljujuci stvaralackom i prakticnom delanju subjekta primene prava, a pre svega sudije, apstraktni zakon (sadrzi opste pravne norme) se razvija, dovrsava, dostvaruje i time se saobrazava pravna norma konkretnom cinjenicnom stanju tj. dovodi se do njihovog podudaranja (utvrdjivanjem slicnosti izmedju cinjenica predvidjenih pravnom normom kao uslova primene te norme i konkretnog cinjenicnog stanja odredjenog slucaja koji zahteva primenu norme da bi se resio).
- Postavlja se pitanje do koje je mere onaj koji primenjuje bravo, a pre svega sud, vezan zakonom prilikom donosenja jedne pravicne odluke (*vezano i slobodno tumacenje*). Pocetkom XIX veka preovladavalo je shvatanje da je zakon pisani razum a sudije su “usta zakona”. Oni su obavezni da, u slucaju nejasnosti zakona, obrate zakonodavcu i takav pristup bio je oznacen kao “**mehanicke jurisprudencije**” a prakticno je bio neodrziv (zbog velikog broja slucajeva). Dakle organ koji primenjuje bravo je bio *strogo vezan za zakon*. Medjutim, krajem XIX veka drustvene prilike su se potpuno izmenile. Pojavila se nova drustvena realnost a zakoni koji su vazili stotinu i vise godina nisu odgovarali novim drustvenim prilikama. Da ne bi bilo nepravicnog sudjenja, jer zakoni ne odgovaraju drustvenoj stvarnosti, za slucaj pravnih praznina sudija je ovlascen da ide *dalje od zakona* (slobodno tumacenje). Tako je, tumaceci cl. 1382 Code civile jurisprudencija stvorila pravilo objektivne odgovornosti (dakle, odgovornost bez obzira na krivicu) u slucaju (drzanja, koriscenja opasne stvari i time prouzrokovanja stete). Sud, dakle, moze ici i dalje od zakona iznalazeci nove norme u konkretnom slucaju, ali ne moze ici suprotno zakonu (*contra legem*) ma koliko norma bila nepravicna. Skola interesne jurisprudencije (Jering) donekle je razresila ovu dilemu (*vezano ili slobodno tumacenje*). Ona nalaze odmeravanje razlicitih interesa a bravo znacenje norme odredjuje se ne samo jezickim tumacenjem (i primenom pravila logike, logickih sredstava), vec i drustvenim ciljem (funkcijom norme), mora se odabrati samo jedno od objektivno mogucih jezickih znacenja (a koje najvise odgovara drustvenom cilju te norme).
- Problem kod subjektivnog tumacenja je sto se zakoni veoma dugo primenjuju, tako da je sa vremenske distance od nekoliko desetina godina tesko utvrditi sta je bila stvarna volja zakonodavca kada je stvarao odredjenu normu (u tu svrhu koriste se tadasnji predlozi zakona, diskusije, amandmani, koji su prethodili konacno musvojenom tekstu).
- Pristalice subjektivne teorije prigovaraju pristalicama objektivne teorije da volju tvorca norme *zamenjuju* voljom tumaca te norme, jer su znacenja reci, recenica uvek neodredjene te zahtevaju tumacenje.

- *Staticoi i evolutivno tumačenje* – Kod statickog tumačenja prilikom utvrđivanja pravog značenja pravne norme bi trebalo uzeti ono značenje koje je norma imala u vreme njenog donošenja (slicno subjektivnom tumačenju). Naprotiv, evolutivno (evolucionističko) tumačenje polaze od toga da iste reci tokom vremena dobijaju razlicito značenje, evoluiraju a evoluira i konkretni društveni kontekst u kome se rec primenjuje npr. Opasna stvar (danas je to automobil, elektricna postrojenja, masine, koje nisu postojale u vreme stvaranja norme. Umesto nepotrebnog menjanja zakona predlaze se prilagodjavanje novim društvenim okolnostima putem tumačenja, jer tumač *nije vezan značenjem* koje je norma imala u vreme njenog stvaranja.

Sredstva tumačenja

- *Jezičko tumačenje* – to je osnovno sredstvo tumačenja, istovremeno i pocetno. Jezičko tumačenje se sastoji u određivanju značenja reci i recenica na osnovu jezičkih pravila: sintakse, gramatike, stilistike i interpunkcije. Teskoce zbog kojih se pristupa tumačenju uopste, pa i jezičkom tumačenju jesu neodređenost, viseznacnost i nejasnoca reci. Jezičko tumačenje je neodvojivo od logickog tumačenja, jer je i sama norma koja se tumaci jezičko – logicki iskaz. Nastojeci da razumemo jezički smisao neke norme mi se uvek sluzimo logikom.
- *Logicko tumačenje* – pomocu logickih pravila utvrđuje se ispravnost jezičkog značenja norme a takodje se utvrđuju neka dodatna značenja prilikom tumačenja norme, npr.(argumentum a contrario) iz pravila da je zabranjeno ici levom stranom ulice logicki se zakljucuje da je dozvoljeno ici desnom stranom ulice. Ipak, u slucaju ovog logickog pravila rec je o pravilu verovatnoce (jer ne mora uvek biti tako) zato sto je moguće da zabranjeno ici i desnom stranom ulice (zbog neke popravke).
- *Sistemska tumačenje* – kao sto je kod dogmatskog metoda objasnjeno, svaka pravna norma, koja cini jedan pravni sistem mora biti u skladu sa ostalim normama tog pravnog sistema pri cemu niza norma mora biti u skladu sa visom normom sve do najviseg pravnog akta – ustava.. To znaci da jedna norma ne smme da protivreci ostalim normama u pravnom sistemu. Ukoliko je to slucaj, takva norma se uklanja iz tog pravnog sistema, i tako prestaje da vazi. Iz ovoga sledi da kada je neka norma predmet tumačenja (nedovoljno je jasna, neodređena ili viseznacna), ona se tumaci na nacin da se dovodi u vezu sa drugim normama koje regulisu isti ili slican društveni odnos. To ne bi bio slucaj kada bi za svaki društveni odnos postojala odgovarajuca norma koja ga regulise. Ali u pravnoj stvarnosti to nije tako, jedna norma iz zakona definise samo deo nekog društvenog odnosa, a tek norma iz nekog, cak i drugog zakona, sadrzi pravilo koje taj odnos definise u potpunosti, npr. ko prekrši neko određeno pravilo ponasanja kao sto je pravilo da je zabranjeno voziti desnom stranom, bice prekršajno kaznjen, a visina kazne određena je posebnim zakonom o visinama kazni.
- *Istorijsko tumačenje* – ovo sredstvo tumačenja dobilo je na znacaju pojavom *istorijske pravne skole* koja je isticala da se neka pravna norma moze pravilno shvatiti tek uz pomoc znanja o njenom nastanku i razvitku, kao sto je saznanje društvenih okolnosti koje su bile povod za donošenje takve norme (uzimaju se u obzir nacrt pravnog akta, razni predlozi i obrazloženja, zapisnici sa sednica radnih

tela npr. zakonodavnog odbora skupstine, ali i odgovarajuca literatura. Takodje se bravo znacenje pravne norme moze utvrditi ako se ona poredi sa normom koja je vazila pre nje (njen cilj, svrha). Tako se moze otkriti stvarna volja zakonodavca (subjektivno tumacenje).

- Ciljno tumacenje – ovo tumacenje se sastoji u otkrivanju smisla pravne norme pomocu cilja koji se njome zeleo postici (koji ta norma stiti). Ponekad je cilj pravne norme odredjen samim pravnim aktom u kome se ta norma nalazi (obicno u uvodnom delu akta). Medjutim, moze se dogoditi da je cilj nedovoljno precizan (uopsten je), pa je potrebno tumacenje. Svakom normom se stite odredjene drustvene vrednosti, pa tumac vaga koja je od tih vrednosti veca, a najbolje bi bilo da se zastite u odredjenoj meri obe drustvene vrednosti koje su u sukobu. Zadovoljenje pravde je vrhunaska vrednost i interes. Pravda se mora shvatiti prema opste prihvacenom shvatanju drustvenih vrednosti i interesa. To je zahtev i potreba da pravna norma bude racionalna ali i pravicna.

10. Odnos drzave i prava

- Postoje razlicite teorije o odnosu drzave i prava. Pitanje odnosa drzave i prava je fundamentalno i zavisi od samog shvatanja drzave i prava.
- Vecina tih teorija uvidja da su ove dve pojave tesno povezane, ali se razlikuju jer neke od njih daju primat drzavi a neke pravu. Naime, po drugima su drzava i prava dva odvojena entiteta, medjusobno nezavisna. Po trecima su drzava i pravo tesno povezani da prakticno cine jedan entitet, i stoga nema potrebe razmatrati njihov medjusobni odnos.
- 1) Nemacka teorija prioritet daje drzavi koja ima svoju volju koju izrazava kroz propise tj. pravo predstavlja izraz drzavne volje.
- 2) Francuska teorija (L.Digi) daje primat pravu a argument je sto je pravo nastalo pre drzave, a drzava je ta koja primenjuje pravo, a nemacki teoreticar Stamler istice u tom smislu da je pravo logicka pretpostavka postojanja drzave kao pravne organizacije.
- 3) Kelzen, austrijski pravnik i teoreticar- normativista, smatra da se drzava kao pravna organizacija svodi na norme koje predstavljaju subjektivitet drzave, tako da su drzava i pravo ista pojava. Cak ni svi normativisti nisu prihvatili Kelzenovo poistovecivanje drzave i prava uvidjajuci da se drzava samo delom poklapa sa pravom kao pravna organizacija.
- Kelzenovo poistovecivanje drzave i prava je neprihvatljivo obzirom da su drzava i pravo tesno povezane drustvene organizacije, a obelezava ih njihova **funkcija stvaranja i primene prava**. Dakle, u jednom drustvu ima vise normativnih poredaka (pravo, obicaji, moral), ali je samo drzava normativni poredak snabdeven momopolom fizicke prinude, i ima svoju funkciju stvaranja i primene prava. Drzavna volja je, dakle, izrazena u propisima koje stvara i primenjuje kao najjaca volja koja raspolaze prinudom.
- Istorijski posmatrano, odnosi drzave i prava su se menjali. Danas je karakteristika tog odnosa da je pravo visoko razvijeno a da je drzava u velikoj meri prozeta pravom. Ovo stoga sto su u savremenom svetu drustveni odnosi veoma kompleksni i postoji potreba da se, kao takvi, urede. Medjutim, pre nastanka

tradicionalne države, dakle, u tradicionalnoj formaciji, država je bila više faktička a manje pravnaorganizacija i stoga je i pravo bilo više faktičko. Pravne norme su bile malobrojne a preovladavali su pravni običaji (common law). Ali i tada je država demonstrirala svoju moc i volju tako što nije stajala iza određenih običaja koji su bili suprotni njenoj volji.

- Država je tesno povezana sa nekim oblastima prava a sa nekima manje. Naime, ona je više zainteresovana za javno pravo (koje regulise vršenje i organizaciju državne vlasti) a manje za privatno pravo iako je, istorijski posmatrano, privatno pravo nastalo pre javnog prava iz razloga što javno pravo ograničava državnu vlast tako da je država izbegavala takvu regulativu (i otuda raniji nastanak privatnog prava).
- Iako je država subjekt sa najjačom voljom u društvu, ona nije potpuno slobodna u formulisanju pravnih pravila već je uslovljena ukupnim nivoom društvenog razvoja (ne može stvarati norme koje niko ili većina ne može da primenjuje u određenoj društvenoj realnosti). Dakle, i forma i sadržina prava uslovljene su konkretnim nivoom razvoja društvenih odnosa.
- Tesko da se može zamisliti država čije postojanje se zasniva na prinudi. Zato država samoograničava svoju vlast stvarajući opšte norme koje su obavezne za sve (pa i za državnu organizaciju), a prethodno su norme bile jednostrane naredbe. Država preko sopstvenog samoograničavanja pribavlja svojoj vlasti, svom autoritetu, **legitimitet**. Zato se i kaže da država može da funkcioniše, da deluje, samo preko prava a pravo se, opet, ne može primeniti bez države. Zato su to povezani činovi.

Uputstvo sačinila
Doc. dr Snezana Radovanovic